

RÓWNY DOSTĘP DO WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI BEZ BARIER JĘZYKOWYCH I KULTUROWYCH

Erik Hertog, Lessius Hogeschool, Antwerpia
Tłumaczenie: Barbara Jońca

1. Wprowadzenie

Temat wymiaru sprawiedliwości pojawił się w Unii Europejskiej stosunkowo niedawno. Bez wątpienia Unia Europejska powstała jako ponadnarodowa struktura demokratyczna stosująca rządy prawa, a rolą Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości jest dawanie świadectwa tej fundamentalnej zasadzie. Jednak w istocie dopiero od czasu Jednolitego Aktu Europejskiego z roku 1987 zagadnienie sprawiedliwości zyskało poczesne miejsce w rozwoju struktury europejskiej, a zaledwie od Traktatu Amsterdamskiego z roku 1997 stało się istotnym celem politycznym. Artykuł 29 Traktatu stanowi, że „celem Unii jest zapewnienie obywatelom wysokiego poziomu ochrony w zakresie wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości.”

Plan działalności przyjęty przez Radę w Wiedniu w 1998 roku przewiduje pięcioletni harmonogram wprowadzenia środków koniecznych do stworzenia obszaru wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, a wnioski z obrad Rady Europejskiej w Tampere w 1999 roku zawierały, między innymi, roboczy program współpracy resortów wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu karnym: harmonizację prawa karnego, koordynację postępowania w sprawach karnych, wzajemne uznanie orzeczeń sądowych i ochronę praw osobistych.

Zadanie, jakiego podjęła się Unia jest niezwykle ambitne, prawie herkulesowe, a komisarz Vitorino wie o tym aż za dobrze: „Kwestia wymiaru sprawiedliwości na poziomie Unii Europejskiej często traktowana jest w sposób instytucjonalny. Każde państwo członkowskie Unii ma swój własny system prawny i jest to sfera, w której wyobraźnia *Europejczyka* jest szczególnie bogata. Musimy więc stworzyć obszar, w którym sędziowie i prokuratorzy z piętnastu (a wkrótce z jeszcze większej liczby) państw członkowskich będą mogli razem efektywnie pracować, pomimo różnic w systemach. Będą oni musieli ufać sobie wzajemnie i skutecznie walczyć z przestępczością, aby zapewnić naszym współobywatelom wysoki poziom bezpieczeństwa, jednocześnie przestrzegając fundamentalnych zasad naszych demokracji.” (Vitorino 2002:3)

Innymi słowy wspólne podstawowe zasady i szlachetne intencje są całkiem jasne, ale muszą być zrealizowane w konkretnych warunkach i dostosowane do specyfiki narodowej. Kwestia, która dotyczy nas, sądowych tłumaczy pracujących w Unii Europejskiej, bezpośrednio i w największym stopniu, to ochrona praw osobistych. Jak czytamy w założeniach polityki na stronie internetowej Generalnej Dyrekcji Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych: „Jeżeli zasada wzajemnego uznawania ma działać właściwie, musi istnieć wysoki poziom zaufania pomiędzy organami sądowymi państw członkowskich. Stosowanie się przez wszystkich do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i orzeczeń Trybunału w Strasburgu jest nieodzowne do zapewnienia wspólnego fundamentu, bez którego zaufanie nie będzie możliwe. Jednak stworzenie obszaru, na którym orzeczenia sądowe mogą być wykonywane bez przeszkód, powinno doprowadzić do ustanowienia minimalnych standardów na poziomie europejskim dotyczących prawa do uzyskania porady prawnej, skorzystania z usług tłumacza, zbierania dowodów, tymczasowego zatrzymania czy postępowania w nieobecności. Bardziej skutecznemu prawu karnemu w Europie musi

towarzyszyć znaczny wysiłek w celu utrzymania i zwiększenia praw przysługujących obywatelom europejskim.” (*Judicial cooperation in criminal matters 2002*)

Jest to również tło, na którym należy umieścić dwa etapy programu „Grotius” i inne niedawne inicjatywy. Aby jednak zrozumieć ich obecny stan zaawansowania, konieczne wydaje się krótkie podsumowanie.

2. Tłumacze sądowi w krajach Unii Europejskiej

Trudności z komunikacją, spowodowane różnicami językowymi i kulturowymi, istnieją w różnych regionach Unii Europejskiej. Powoduje to, iż w wielu kontekstach prawnych, w prawie karnym i cywilnym, w przypadku osób ubiegających się o azyl czy imigrantów, lub w dziedzinie współpracy sądowej, pojawiają się liczne przypadki, gdy strony posługują się różnymi językami i nie rozumieją nawzajem swoich narodowych systemów prawnych i związanych z nimi procedur.

Resorty sprawiedliwości muszą obecnie współpracować w znacznie szerszym zakresie i w związku z tym dysponować skutecznymi kanałami komunikacji w postaci godnych zaufania specjalistów: tłumaczy sądowych, zarówno na skalę międzynarodową jak i krajową.

- Na skalę międzynarodową jest to konieczne w postępowaniu karnym, np. w walce z przestępczością międzynarodową, handlem narkotykami i ludźmi, terroryzmem itp., lub w sprawach o azyl i migrację, na przykład ok. 400 000 nielegalnych imigrantów przybywających do państw Unii Europejskiej każdego roku. Również prawo cywilne, administracyjne czy handlowe wymaga skutecznego pokonywania problemów z komunikacją. Staje się to coraz pilniejsze w świetle polityki otwartych granic Unii Europejskiej, prowadzącej do większej wymiany towarów i usług, jak również do swobodnego przemieszczania się obywateli Unii.
- Na skalę państwową mamy do czynienia z tymi samymi zjawiskami. Stale rośnie liczba osób, które nie rozumieją lub nie mówią językiem kraju, w którym mają do czynienia z jego systemem wymiaru sprawiedliwości, tak jak w przypadku ok. 37 000 osób wnioskujących o azyl w Belgii w roku 2000 lub obcokrajowców mówiących ok. 45 językami, znajdujących się w głównym więzieniu Antwerpii. Dotyczy to również ofiar wypadków samochodowych za granicą, turystów, przedsiębiorców, chuliganów piłkarskich itp.

We wszystkich tych przypadkach konieczne jest zapewnienie tłumaczy sądowych. Jest to zarówno warunek wstępny stworzenia prawdziwego „Europejskiego Obszaru Sprawiedliwości”, jak i po prostu czynnik usprawniający funkcjonowanie systemów państwowych. Można to osiągnąć jedynie przez zapewnienie profesjonalnych i wykwalifikowanych tłumaczy sądowych, zwłaszcza gdy niewystarczające są istniejące kanały komunikacji w systemach sądowniczych. Bez wykwalifikowanych tłumaczy sądowych nie może być mowy o skutecznym postępowaniu procesowym przy różnorodności języków i kultur.

Obecnie zapewnienie w skali krajowej usług tłumaczy sądowych w państwach członkowskich jest zbyt fragmentaryczne i niejednolite. W wyniku tego pracownicy resortów sprawiedliwości napotykają na przeszkody w dążeniu do zapewnienia odpowiedniej jakości usług, ponieważ nie zawsze mogą dotrzeć do wykwalifikowanego tłumacza sądowego danego języka, a sami tłumacze nie mają dostępu do szkolenia zawodowego, któremu powinni być poddani, by dobrze wykonywać swoją pracę. Ten „systemowy” powód jest wystarczający, by spróbować zmienić ten stan rzeczy w odniesieniu do tłumaczy sądowych w państwach członkowskich UE. Istnieje już pewna liczba dokumentów międzynarodowych i precedensów, które mają wpływ na kształtowanie polityki Unii Europejskiej w tym zakresie.

Większość z nich jest już dobrze znana, i chociaż nie zawsze są one jednakowo dokładnie przestrzegane przez państwa członkowskie, nie ma potrzeby szczegółowo tu ich omawiać.

- *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* z 1950 roku zapewnia podstawy prawne dla konieczności, lub raczej obowiązku zapewnienia przez władze państwowe krajów Unii Europejskiej tłumaczy sądowych, zwłaszcza w myśl artykułu 5, § 2 i art. 6, § 3 (a i e) o prawie do „sprawiedliwego procesu.” Jest to dokument może nawet większej wagi niż Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, ponieważ na straży jego przestrzegania stoi Europejski Trybunał Praw Człowieka.
- *Europejski Trybunał Praw Człowieka* podjął szereg przełomowych decyzji dotyczących języka i tłumaczenia ustnego, takich jak np.: w roku 1978 w sprawie Luedicke, Belkacem i Koc przeciwko Niemcom (28 listopada 1978, Seria A nr 29), Kamasinski przeciwko Austrii (19 grudnia 1989, Seria A nr 168), w sprawie Brozick (19 grudnia 1989, Seria A nr 167) i ponownie w sprawie Fox, Campbell i Hartley przeciwko Wielkiej Brytanii (1990). Poniższy fragment orzeczenia w sprawie Quaranta (z 24 maja 1991, Seria A nr 205, ust. 30) podsumowuje i ilustruje w sposób ewidentny stanowisko Trybunału. „W kwestii prawa do języka, Europejska Konwencja Praw Człowieka przyjmuje, iż państwa członkowskie i sygnatariusze Europejskiej Konwencji Praw Człowieka „mają dużą swobodę w wyborze środków”, ale jednocześnie oczekuje się od nich zapewnienia „aby ich system prawny spełnił wymagania artykułu 6.” W gruncie rzeczy jest to przyjęty przez Trybunał od czasu sprawy Goldera (z 21 lutego 1975, Seria A, nr 18, ust. 26), gdzie Trybunał potwierdził iż „Konwencja nie ma na celu zagwarantowania praw teoretycznych czy iluzorycznych, ale praw, które są praktyczne i skuteczne” a także że „utrudnianie wykonywania prawa może stanowić naruszenie tego prawa.”
- *Rada Europy* w kilku zaleceniach dla państw członkowskich odniosła się do kwestii tłumaczenia sądowego. *Europejskie Porozumienie w sprawie przekazywania wniosków o pomoc prawną* dotyczy podań o pomoc prawną w sprawach cywilnych, handlowych i administracyjnych złożonych przez osoby, które zwykle zamieszkują w innym państwie. Memorandum wyjaśniające do tego Zalecenia brzmi: „niezrozumienie języka używanego w danym sądzie stanowi poważne utrudnienie w dostępie do wymiaru sprawiedliwości. Państwo powinno więc podjąć działania mające na celu naprawienie tej sytuacji.” Tę podstawową zasadę można również odnaleźć w licznych rezolucjach Komitetu Ministrów Rady Europy, czego przykładem jest Artykuł 3 *Uchwały (78)8* o pomocy i poradzie prawnej. Zaleca on, by pomoc prawna pokrywała również konieczne koszty poniesione przez osobę, której pomoc jest udzielana, a zwłaszcza wynagrodzenie prawnika, wynagrodzenie eksperta, zapewnienie świadków i tłumacza. *Zalecenie nr R(81)7* o środkach ułatwiających dostęp do wymiaru sprawiedliwości nakłania państwa, by zwracały szczególną uwagę na problemy związane z tłumaczeniem. Należy sprawić, aby osoby w złej sytuacji materialnej nie były w gorszym położeniu pod względem dostępu do wymiaru sprawiedliwości i uczestniczenia w postępowaniu z powodu nieznamomości języka lub niemożności zrozumienia języka roboczego sądu. *Zalecenie (97) 6* wzywa państwa członkowskie do zapewnienia, gdziekolwiek to możliwe, prawnika mówiącego w języku zrozumiałym dla wnioskodawcy.

3. Ostatnie osiągnięcia.

3.1 Z pewnością być może przesadą można byłoby stwierdzić lub mieć nadzieję, że „*Tampere*” ma taką moc, która zmienić może wszystko, co dotyczy tłumaczy sądowych w Unii Europejskiej. Jak już powiedziano, Rada Europejska w Tampere w październiku 1999 powzięła ambitne zadanie zapoczątkowania realizacji zasad „wolności, bezpieczeństwa i

sprawiedliwości” zapisanych w Traktacie Amsterdamskim (1997). Na jego mocy, po rozwiązaniu kwestii gospodarczych i społecznych, miał być stworzony „Europejski Obszar Sprawiedliwości.” W świetle licznych mandatów udzielonych w uchwałach, tłumaczenie sądowe nowego, fundamentalnego znaczenia we wszystkich obszarach sądownictwa, w prawie cywilnym, handlowym, administracyjnym, a także karnym i w postępowaniu dotyczącym uchodźstwa i azylu.

Weźmy przykład współpracy przewidzianej w sprawach karnych. We wnioskach ze Szczytu wyszczególniono trzy główne zakresy:

- *Dostęp do wymiaru sprawiedliwości*: polegający na zapewnieniu oskarżonym prawdziwych i dokładnych informacji o stawianych im zarzutach, udzielaniu wsparcia ofiarom przestępstw i zapewnieniu osobom mającym do czynienia z danym systemem sądownictwa warunków do wysłuchania i otrzymania informacji w swoim języku ojczystym.
- *Wzajemne uznawanie orzeczeń sądowych*, zarówno wydawanych podczas śledztwa i na etapie przygotowawczym, jak i na etapie końcowym, w sprawach rekwizycyjnych, ekstradycji itp. Oczywiście wzajemne uznawanie byłoby możliwe przy całkowitym wzajemnym zaufaniu co do trybu postępowania w innym państwie członkowskim, w tym również co do gwarancji dotyczących jakości tłumaczenia ustnego i pisemnego.
- *Koordynacja*: obejmująca w miarę możliwości centralizację informacji, postępowania sądowego, a także organów policyjnych i sądowych; harmonizacja definicji i przepisów.

We wszystkich tych kwestiach i zakresach doskonała znajomość języka, a zwłaszcza tłumaczenia sądowego, stała się koniecznym warunkiem sine qua non, dlatego też Generalna Dyrekcja Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych oraz Komisja Europejska przywiązują do nich niezwykłą wagę.

3.2. *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 2000 roku.* Opracowana za prezydencji niemieckiej na Międzyrządowej Konferencji Państw Unii Europejskiej w 1999 r., ma zaradzić niedostatkom Traktatu z Maastricht, w którym zasady obywatelstwa w Unii Europejskiej są ciągle niedostateczne i niejasne. Obywatelstwo UE jest z pewnością kwestią istotną dla państw Unii, a zasady demokracji, wolności obywatelskich i sprawiedliwości nabierają szczególnie dużej wagi w obliczu trwającego procesu rozszerzenia Unii Europejskiej.

Karta, która stanowi prawa obywatela UE w 53 artykułach, została podpisana i proklamowana przez przewodniczących Parlamentu Europejskiego, Rady i Komisji w imieniu tych instytucji 7 grudnia 2000 r. w Nicei. Fragment dotyczący wymiaru sprawiedliwości (artykuły 47-50) mówi m.in. o prawie do skutecznego środka zaradczego, sprawiedliwego procesu i prawie do obrony. Podobnie jak Europejska Karta Praw Człowieka, Karta Praw Podstawowych UE będzie miała zasadnicze konsekwencje dla wymiaru sprawiedliwości w państwach członkowskich, we wszystkich kwestiach, których dotyczy Europejska Karta Praw Człowieka i które rozważano na szczycie w Tampere. Można nawet twierdzić, że dzięki Kartie Praw Podstawowych UE Karta Praw Człowieka została włączona do prawa Unii Europejskiej, przez co wprowadziła większą spójność i zlikwidowała niejasny związek między Unią Europejską a Europejską Kartą Praw Człowieka, a co za tym idzie również między Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu i Europejskim Trybunałem Sprawiedliwości w Luksemburgu. Oczywiście wraz z przyjęciem Karty Praw Podstawowych UE, obowiązek ich przestrzegania przeniesiony został na Unię Europejską, więc nie dotyczy już jedynie państw członkowskich i ich własnych państwowych systemów prawnych. Z tego wynika, iż Karta Praw Podstawowych UE jest kolejnym kluczowym dokumentem ustanawiającym zasady równego dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

4. Programy GROTIUS

W większości państw członkowskich jedynie niewielka elita sądownictwa w pracy zawodowej swobodnie komunikuje się w różnych językach i z przedstawicielami różnych kultur, zarówno w kontekście państwowym jak i międzynarodowym. Jednakże osoby te zdobyły doświadczenie i umiejętności w praktyce, a nie poprzez formalne wykształcenie. Większość pracowników wymiaru sprawiedliwości nie rozumie dokładnie na czym polega proces tłumaczenia ustnego i nie wie, w jaki sposób sprawnie pracować z tłumaczami.

Jeśli chodzi o tłumaczy sądowych, to bywają oni czasem rzeczywiście bardzo dobrzy, ale standardy ich kształcenia, praktyki i warunków pracy są odmienne w różnych państwach członkowskich. Różne standardy istnieją nawet w ramach jednego państwa. Można z całą pewnością stwierdzić, że brakuje tłumaczy sądowych, zarówno pod względem ich liczby, liczby języków, na które jest zapotrzebowanie w państwach UE, jak i jakości tłumaczenia. Ponadto brakuje szkolenia i konsekwencji w tworzeniu interdyscyplinarnych wytycznych co do zasad praktyki zawodowej. Brakuje też spójnych państwowych rejestrów centralnych, nie wspominając o rejestrze Unii Europejskiej, z łatwym dostępem przez całą dobę, oraz o prawie obowiązującym kodeksie etyki zawodowej.

Te praktyczne kwestie utrudniają współpracę w zakresie prawa i równego dostępu do wymiaru sprawiedliwości na całym obszarze Unii Europejskiej. Konsekwencje dla systemów prawnych z pewnością dotyczą wszystkich państw członkowskich w różnym stopniu i są istotne dla Unii Europejskiej jako takiej. Żadne państwo demokratyczne nie może pozwolić sobie na utrzymywanie systemu prawnego nie zapewniającego pełnego i wszechstronnego dostępu do niego wszystkim, którzy mogą lub zechcą w przyszłości dochodzić swoich praw, niezależnie od języka i kultury. Podobnie osoby zatrudnione w resorcie sprawiedliwości ponoszą ryzyko zawodowe, gdy nie mogą liczyć na właściwą komunikację. Celem programu Grotius dotyczącego standardów Unii Europejskiej w zakresie tłumaczenia sądowego było więc przyczynienie się do naprawienia tej sytuacji.

4.1 Program GROTIUS 98/GR/131¹

Program ten (1998-2000), który zainicjował współpracę pomiędzy pięcioma instytucjami w czterech państwach członkowskich UE w dziedzinie standardów sądowego tłumaczenia, miał na celu ustalenie unijnych odpowiedników dotyczących:

- Standardów wyboru, szkolenia i oceny tłumaczy sądowych,
- Standardów etyki i praktyki zawodowej,
- interdyscyplinarnych ustaleń nt. współpracy między tłumaczami sądowymi i resortami sprawiedliwości.

Pięcioma instytucjami uczestniczącymi w projekcie były:

- w Belgii: Lessius Hogeschool w Antwerpii, Institut Libre Marie Haps w Brukseli a także Chambre Belge des Traducteurs, Interprètes et Philologues,
- w Danii: Handelshøjskolen i Århus,
- w Hiszpanii: Uniwersytet w Madrycie,

¹ Jestem wdzięczny wszystkim uczestnikom projektów Grotius I i Grotius II za ich pomysły, przedstawione w tym podrozdziale, ale szczególnie chciałbym podziękować Ann Corselis, OBE, sędzinie pokoju i członkini Rady Instytutu Lingwistyki za zredagowanie i napisanie, a także pomoc w zredagowaniu i napisaniu wielu tekstów, które rozpowszechniane były w ramach obu projektów.

- w Wielkiej Brytanii: the Institute of Linguistics (instytucja wiodąca, koordynator: Ann Corsellis).

Celem było połączenie istniejących systemów jako podstawy, ustalenie spójnych międzynarodowych zasad etyki i praktyki zawodowej, a następnie przeniesienie uzyskanych wyników i doświadczeń do innych państw UE, przy czym wzięto pod uwagę także różne potrzeby poszczególnych państw i dotychczasowe praktyki mające wspólne korzenie. Zalecenia te zostaną następnie rozesłane do obecnych i przyszłych państw członkowskich Unii Europejskiej. Pomogą one osiągnąć zamierzone cele, aby obywatele i prawnicy mogli przyjąć określone standardy kompetencji i praktyki w tłumaczeniu sądowym. Pozwoli to na zapewnienie nierodzimym użytkownikom języka we wszystkich państwach Unii równego dostępu do sądu i lepszą współpracę w zakresie sądownictwa pomiędzy państwami członkowskimi.

Zalecenia te zawierały wytyczne i materiały dotyczące:

- standardów tłumaczenia sądowego,
- kryteriów wyboru kandydatów do szkolenia,
- szkolenia zawodowego na poziomie początkowym, zaawansowanym i szkolenia ustawicznego,
- kodeksów etyki i praktyki zawodowej,
- zawodowej organizacji pracy,
- interdyscyplinarnego porozumienia z resortami sprawiedliwości.

Program miał na celu znalezienie „równoważności” tak aby, przykładowo, standardy kompetencji, programy ramowe, kodeksy etyki i praktyki zawodowej były jednakowe, a różnice dopuszczalne byłyby w przypadku różnych punktów wyjścia czy wymagań poszczególnych państw. Korzyści płynące z tych równoważności gwarantowałyby, przez pewien czas, przynajmniej minimalne standardy i praktykę w zakresie tłumaczenia sądowego w obecnych i przyszłych państwach członkowskich. Dawałoby to również praktyczne korzyści tłumaczom sądowym w zakresie szkolenia i zatrudnienia w krajach, których języki są ich językami roboczymi, możliwość współpracy tłumaczy różnych państw w tych samych sprawach, niezależnie od obywatelstwa, zapewniłaby spójność i możliwość dzielenia się wspólnym i bogatszym zasobem doświadczenia w zakresie materiałów szkoleniowych, terminologii, prowadzenia rejestrów krajowych itd. Rezultatem końcowym będzie z pewnością upowszechnienie zaufania w komunikacji międzyjęzykowej w ramach systemów prawnych państw członkowskich, lepsze stosunki interdyscyplinarne pomiędzy pracownikami resortu wymiaru sprawiedliwości a tłumaczami sądowymi, a w końcu - zagwarantowanie i zabezpieczenie podstawowego prawa człowieka i zasady „dostępu do wymiaru sprawiedliwości.”

Zalecenia wynikające z realizacji tego programu zostały przyjęte przez Komitet Grotiusa i opublikowane w formie książkowej (Aequitas: Access to Justice Across Language and Culture in the EU, Antwerpia, 2001, ISBN 90-804438-8-3. Kontakt: <mailto:erik.hertog@lessius-ho.be>) i są również dostępne na stronie internetowej Aequitas, którą nasi duńscy partnerzy właśnie opracowują: <http://legalinttrans.info/Grotius>

4.2. Program Grotius 2001/GRP/015

Obecny program Grotius (2001-2002) obejmuje podstawowy zespół grup interdyscyplinarnych z pięciu państw, tzn. Belgii (Lessius Hogeschool, instytucja wiodąca, koordynator: Erik Hertog), Danii, Wielkiej Brytanii, Holandii i Republiki Czeskiej. Cele obecnego programu są następujące:

- zorganizowanie konferencji w Antwerpii, w Belgii, w listopadzie 2002 r. na temat interdyscyplinarnej organizacji współpracy między resortami sprawiedliwości a tłumaczami sądowymi; opracowanie kodeksów etyki i praktyki zawodowej a także zapewnienie poprawy jakości pozwoli na równy dostęp do wymiaru sprawiedliwości bez barier językowych i kulturowych w państwach członkowskich,
- przeprowadzenie konsultacji i uzyskanie opinii wybranych przedstawicieli instytucji resortu sprawiedliwości i tłumaczy sądowych z każdego państwa członkowskiego na temat działań podjętych w celu ustanowienia równoważnych standardów dla tłumaczy sądowych,
- rozpowszechnienie osiągnięć programu Grotius 98/GR/131 we wszystkich państwach członkowskich i kandydujących,
- wspólna praca nad zapewnieniem poprawy jakości (jak sprecyzowano w Dodatku 1 do 'Aequitas'), tak aby można było osiągnąć równoważne standardy i sprostać potrzebom i konwencjom w każdym państwie,
- rozpowszechnienie wyników konferencji w formie pisemnej i na stronie internetowej. Wykorzystanie tych osiągnięć w pracy z innymi, by przekazać im praktyczne narzędzia, wytyczne i rozwijać umiejętności, które będą mogli z sukcesem wykorzystać w praktyce.

Oczekiwane wyniki to:

- porozumienie co do podstawowych zasad i postawy wobec równego dostępu do wymiaru sprawiedliwości bez barier językowych i kulturowych, a zwłaszcza co do równoważnych standardów tłumaczenia sądowego,
- nadanie zaleceniom odpowiedniej rangi,
- zrozumienie ze strony każdego państwa członkowskiego mechanizmów poprawy sytuacji,
- nawiązanie współpracy dla wzajemnego wsparcia w praktycznym postępie prac,
- rozpowszechnienie wyników konferencji w formie książkowej i na stronie internetowej,
- opracowanie strony internetowej uwzględniającej komentarze i rady udzielone przez uczestników konferencji i osoby odwiedzające stronę, a także przekształcenie strony, za zgodą uczestników, w bogate źródło informacji UE na temat tłumaczy sądowych. Strona zawierać będzie materiały szkoleniowe, terminologię, kodeksy etyki i praktyki zawodowej, informacje o organizacji pracy, procedurach prawnych, itd. Może stać się ona zbiorem podstawowych materiałów dla europejskich studiów magisterskich w sądowym tłumaczeniu ustnym i/lub pisemnym,
- podział ról w opracowywaniu planów na przyszłość przez każde państwo członkowskie w celu promowania wzajemnego wsparcia i współpracy.

Od samego początku oczywisty jest fakt, iż proces wprowadzania równoważnych standardów przez różne państwa członkowskie będzie następował z różnych punktów wyjścia, przy różnym podejściu i różnych harmonogramach. Przewidziana równoważność standardów nie oznacza identyczności tych standardów, tylko wyznaczonych celów, a każde państwo będzie mogło je osiągnąć zgodnie ze swoim własnym systemem i dotychczasowymi konwencjami. Oczekuje się, że można to przeprowadzić jedynie etapami, dokładnie zaplanowanymi na dany okres. Koordynacja działań pomiędzy państwami członkowskimi przyniosłaby jednak szybsze i bardziej pomyślne rezultaty.

Według zamierzeń wyniki znajdą zastosowanie we wszystkich instytucjach wymiaru sprawiedliwości. Będą one użyteczne dla sędziów, prawników, policji, kuratorów sądowych,

urzędów imigracyjnych i przyznających azyl, a także dla tłumaczy sądowych i ich nauczycieli, zakładając, że postępowanie procesowe składa się z szeregu czynności wykonywanych przez różne instytucje wymiaru sprawiedliwości. Integralność każdego etapu postępowania procesowego wpływa na integralność całości.

5. Obecna sytuacja tłumaczy sądowych w Unii Europejskiej

Obecnie jesteśmy świadkami licznych interesujących działań, które razem wzięte wydają się wskazywać, iż rośnie świadomość potrzeby i wagi zatrudniania wykwalifikowanych tłumaczy sądowych w Unii Europejskiej.

Po pierwsze w *Ramowej Decyzji Rady z 15 marca 2001 roku o położeniu ofiar w postępowaniu karnym*, a zwłaszcza w Artykule 5 o rękojmiach komunikacji, czytamy: „Każde państwo członkowskie podejmie, w odniesieniu do ofiar mających status świadka lub strony w postępowaniu, działania w celu zminimalizowania, tak dalece jak to możliwe, trudności w komunikacji, w zależności od ich możliwości rozumienia lub zaangażowania w poszczególnych etapach postępowania karnego, o którym mowa, w stopniu porównywalnym do podobnych działań podjętych w stosunku do oskarżonych.” (*Ramowa Decyzja Rady 2001*)

W dokumencie pt. *Projekt Ramowej Decyzji Rady w sprawie trybu postępowania w zakresie Europejskiego nakazu aresztowania i przekazywania osób aresztowanych między państwami członkowskimi z grudnia 2001*, szczególnie ważny jest art. 12.2, w którym czytamy o prawach osoby, o której ekstradycję wystąpiono: „Osoba, o której ekstradycję wystąpiono, a która została zatrzymana w celu wykonania europejskiego nakazu aresztowania, ma prawo do pomocy prawnej i tłumacza, zgodnie z prawem krajowym państwa członkowskiego, w którym wykonany został europejski nakaz aresztowania.” (*Projekt 2001*)

W dokumencie pt. *Projekt Dyrektywy Rady o usprawnieniu dostępu do wymiaru sprawiedliwości w przypadku sporów ponadgranicznych przez ustanowienie minimalnych wspólnych przepisów o pomocy prawnej i innych aspektach finansowych postępowania cywilnego*, wydanym w Brukseli 17 kwietnia 2002, należy zwrócić uwagę na artykuł 5.2 mówiący o kosztach związanych z ponadgranicznym charakterem sporów, w którym czytamy: „Koszty te obejmą także tłumaczenie ustne i pisemne stosownych dokumentów.” (*Projekt 2002*)

Ostatnio Generalna Dyrekcja Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych zorganizowała *Seminarium o jakości wymiaru sprawiedliwości* (Bruksela, 20-22 marca 2002). Podczas seminarium komisarz Vitorino podkreślił, między innymi, rangę programu Grotius i zapowiedział inicjatywę Komisji dotyczącą „Komunikacji” i konsultacji w sprawie rękojmi proceduralnych w sprawach karnych. W tym zakresie Komisja, jak sprecyzował komisarz Vitorino, zamierza wyróżnić 10 kwestii priorytetowych, z których priorytet 2 ma największe znaczenie dla tłumaczy sądowych:

1. Prawo do porady i pomocy prawnej
2. Prawo do kompetentnego i kwalifikowanego (ale dyplomowanego) tłumacza słowa żywego i/lub pisanego, tak aby oskarżony znał stawiane mu zarzuty i rozumiał tryb postępowania.

[...]

9. Określone gwarancje dotyczące zatrzymania, zarówno przed, jak i po wydaniu wyroku.
10. Właściwa ochrona zagrożonych grup, takich jak obywatele innego państwa, którzy nie znają danego języka, nieletni, upośledzeni umysłowo lub mający współczynnik inteligencji poniżej przeciętnej, matki małych dzieci, zwłaszcza matki samotnie wychowujące dzieci, osoby nie umiejące czytać lub pisać.” (Vitorino 2002:5)

Podczas seminarium komisarz stwierdził ponadto: „Istotne będzie osiągnięcie tego, aby teksty na ten temat, które wkrótce zostaną włączone do ‘acquis communautaire’, nie były jedynie odzwierciedleniem najmniejszego wspólnego mianownika, i pokazały prawdziwie europejskie dążenie do obrony wolności obywatelskich w postępowaniu w sprawach karnych.” (Vitorino 2002:5-6)

Aby przygotować projekt tego oświadczenia, z którego może później powstać Zielona Księga, a po konsultacjach Propozycja Ramowej Decyzji przesłana z Komisji do Rady, rozesłano do wszystkich ministerstw sprawiedliwości państw członkowskich *Kwestionariusz dla państw członkowskich o rękomiach proceduralnych* (Bruksela, 16 stycznia 2002). Miał on pomóc w ustaleniu, między innymi, następujących kwestii:

„Czy zapewniony jest *przed lub w trakcie przedstawienia zarzutów oskarżenia* [...]

6) dostęp do usług tłumacza:

a) Jeśli podejrzany nie rozumie języka państwa lub regionu, w którym został postawiony w stan oskarżenia, w jaki sposób zapewniono tłumaczenie ustne pytań i tłumaczenie pisemne odpowiednich dokumentów?

b) Czy istnieje system pomocy językowej w nagłych przypadkach, dostępny całą dobę, dla podejrzanych zatrzymanych w celu przesłuchania na komisariacie policji? Jeśli tak, jakie języki obejmuje?

c) Czy istnieje system rekrutowania kwalifikowanych tłumaczy sądowych do pracy w komisariatach policji i w sądach? Jeśli tak, to na jakich zasadach ten system działa? Jakie kwalifikacje są wymagane od tłumaczy? Czy istnieją szczególne kwalifikacje uznane urzędowo (np. przez Ministerstwo Sprawiedliwości) dla tej specjalistycznej dziedziny tłumaczenia?

d) Czy przesłuchania i tłumaczenia pytań i odpowiedzi są nagrywane na taśmę magnetofonową lub video? Czy istnieje system weryfikacji jakości i wierności tłumaczenia ustnego i pisemnego?

e) Jakie istniejące mechanizmy gwarantują, że podejrzany, który jest obywatelem innego państwa, rozumie postępowanie procesowe i zarzuty mu przedstawione z prawnego punktu widzenia?

Etap przygotowawczy

7) dowody

[...]

c) Jeśli oskarżony nie rozumie języka państwa lub regionu, w którym został postawiony w stan oskarżenia, jakie przepisy zapewniają tłumaczenie dokumentacji oskarżenia? Czy istnieje odpowiedni limit czasowy na dostarczenie oskarżonemu dokumentacji w języku dla niego zrozumiałym, aby zdążył przygotować obronę?

Proces

8) trudności językowe lub głuchota

a) jeśli oskarżony nie może śledzić postępowania sądowego w języku państwa lub regionu w którym toczy się proces, z powodu trudności językowych lub głuchoty, jakie przepisy zapewniają tłumaczenie ustne lub języka migowego podczas procesu?

b) w przypadku ewidentnych trudności językowych (np. jeżeli dotyczą one obywatela innego państwa lub pochodzącego z innego regionu) kto dokonuje oceny, czy oskarżony jest w stanie śledzić przebieg postępowania bez niczyjej pomocy?

c) Jakie istniejące mechanizmy gwarantują, że podejrzany, który ma trudności językowe, zrozumie przebieg postępowania i zarzuty mu przedstawione z prawnego punktu widzenia? (Kwestionariusz 2002)

Kwestionariuszowi towarzyszyły *Porady nt. rękopisów proceduralnych dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym* z 2 maja 2002, pozwalające zrozumieć zamierzenia osób redagujących Kwestionariusz. Szczególnie artykuły 2.2.2 dotyczące właściwej ochrony zagrożonych grup i 2.2.3.16d o prawie do kompetentnych wykwalifikowanych tłumaczy ustnych i/lub pisemnych są rzeczowe i obiecujące.

Art. 2.2.2.15 na temat 'Właściwej ochrony zagrożonych grup' stanowi: „Komisja uważa za pożądane zapewnienie szczególnie wysokiego poziomu ochrony zagrożonym podejrzanim i oskarżonym. Istotne jest, by zagrożeni podejrzani zostali za takich uznani na jak najwcześniejszym etapie, a także by przestrzegany był obowiązek zapewnienia im odpowiedniej opieki. „Zagrożony” podejrzany lub oskarżony to osoba, która z powodu określonych okoliczności może nie być w stanie działać w swoim najlepiej pojętym interesie, może łatwiej ulegać wpływowi oficerów śledczych i innych osób, potrzebuje więc dodatkowej pomocy. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, by ich organy policyjne i sądownicze były w stanie rozpoznać zagrożone grupy i odpowiednio wobec nich postępować. Zagrożeni podejrzani to m.in.:

a) obywatele innego państwa, zwłaszcza, ale nie jedynie tacy, którzy nie znają danego języka. Są to także mieszkańcy regionów, w których mówi się innym językiem, w przypadku państw członkowskich podzielonych na regiony, w których używane są różne języki...”

W art. 2.2.3.16 pt. “Podsumowanie praw”, który wylicza poszczególne prawa, punkt 16d odnosi się do tłumaczy:

„16d. Prawo do kompetentnego i wykwalifikowanego (dyplomowanego) tłumacza ustnego i pisemnego, który umożliwiłby oskarżonemu zaznajomienie się ze stawianymi mu w akcie oskarżenia zarzutami i zrozumienie przebiegu postępowania. Obowiązek zapewnienia tego prawa wynika z kilku aktów prawa międzynarodowego i europejskiego. Największy problem polega na wywiązaniu się z tego obowiązku.

Pierwszym krokiem dla każdego z państw członkowskich w tym kierunku mogłoby być powołanie ogólnokrajowej instytucji, która wydawałaby dyplomy lub świadectwa kompetencji w zakresie pisemnego i ustnego tłumaczenia prawniczego i sądowego. Instytucja taka mogłaby ściśle współpracować z Ministerstwem Sprawiedliwości danego kraju członkowskiego, aby zapewnić odpowiednio wysokie standardy w tym zakresie.

System ten powinien również obejmować wzajemne uznawanie dyplomów innego państwa członkowskiego, gdzie spełnione zostały wymagania stawiane przez dane państwo przy wydawaniu dyplomów lub certyfikatów. Wszystkie tłumaczenia ustne, a także odpowiedzi podejrzanego, powinny być nagrywane. Należy również sporządzać protokół, tak aby można było rozstrzygnąć wszelkie wątpliwości. Najlepszym rozwiązaniem byłoby dostarczenie podejrzanemu pisemnego tłumaczenia całej dokumentacji.” (*Porady nt. rękopisów proceduralnych* 2002). Oczywiście jest, że wszystkie te inicjatywy podjęte przez Komisję Europejską, a zwłaszcza praca wykonana przez Generalną Dyрекcję Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych zasługuje na naszą szczególną uwagę i pełne poparcie.

6. Wnioski

Wymiar sprawiedliwości, który gwarantuje podstawowe wolności osobom i państwom, który tkwi w sercu Europy nowego tysiąclecia, jak przewidziano na szczycie w Tampere, zasługuje na to, aby spełniał najwyższe standardy pokonując bariery językowe i kulturowe. Program Grotius opisany powyżej i liczne niedawne inicjatywy Unii Europejskiej mają na celu przyczynienie się do zrealizowania tego celu. Musimy mieć nadzieję, że zjednoczone wysiłki krajowych stowarzyszeń tłumaczy sądowych, międzynarodowych stowarzyszeń zawodowych, takich jak FIT, AIIC czy CIUTI, a także narodowych interdyscyplinarnych grup roboczych złożonych z tłumaczy i przedstawicieli resortów sprawiedliwości, poprą i wzmocnią postanowienie Generalnej Dyrekcji Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych, by zapewnić poprawę jakości sądowych tłumaczeń ustnych i pisemnych w Unii Europejskiej.

7. Bibliografia

2000. The Charter of Fundamental Rights of the European Union
www.europa.eu.int/comm/justice lub <http://www.consilium.eu.int/>
2000. Living in an area of freedom, security and justice www.europa.eu.int/comm/justice
2001. Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings. Official Journal of the European Communities L 082, 22.03.01, 1-4.
2001. Proposal for a Council Framework Decision on the European arrest warrant and the surrender procedures between member states. Interinstitutional file 2001/0215, COM (2001) 522, 6/7 December 2001. www.europa.eu.int/comm/justice
2002. Consultation paper on Procedural safeguards for suspects and defendants in criminal proceedings. www.europa.eu.int/comm/justice
2002. Judicial cooperation in criminal matters – approximation and collaboration.
www.europa.eu.int/comm/justice
2002. Proposal for a Council Directive to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid and other financial aspects of civil proceedings. 5513/02 JustCiv 7 of 17 April 2002. www.europa.eu.int/comm/justice
2002. Questionnaire for Member States on Procedural Safeguards. JAI/B/3.
- Hertog, Erik, ed. 2001. Aequitas: Equal access to Justice across Language and Culture in the EU. Antwerp: Lessius Hogeschool.
- Vitorino, M. 2002. Seminarium TaieX Office 'The Quality of Justice'